

Дм. Донцов.

Совітська молодь і ми

Не вважаю молодь за якусь особливу верству народа. Колиж ставляю питання — «совітська молодь», то тим ставляю питання — «майбутня Росія», та, з якою матиме діло наша теперішня молодь.

Ходить мені про моральне обличчя совітської молоді, про її психічний тип, про дух, що її оживляє. Коли запитаємо себе, що робить з своєї молоді большевизм, то треба відповісти, що передусім він виховує її в атмосфері незвичного душевного нап'яття. Большевицька молодь, усі оті піонери, комсомольці, селкори, студенти «Вузів», «Рабфаків», «ударники» і пр. — всі вони є авангардою армії, що має першою іти у наступ на «старий світ». В молодь систематично вщеплюється гадка, що ССРСР — це обложена твердиня, що так званий капіталістичний світ і в сні важить на добро і цілість совітського «союзу»; що у всіх європейських канцеляріях кується змова проти «пролетарської» держави; що в самій Росії повно агентів «європейського імперіялізму». В молодь вщеплюється гадка, що що хвилини може наступити «прорив» на однім з нечислими совітських фронтів, на фронті боротьби з контрреволюцією, з імперіялізмом, з економічним бойкотом, з національним шовінізмом, на фронті боротьби з релігією, з «білогвардейщиною», з неписьменністю, з «розхлябаністю», зі «спадщиною царату», з «безпритульністю», з саботажем, із зривом «хлібозаготовчої кампанії», на фронті п'ятилітки, «добровільної» позички, «асовіахіму», «ліквідації куркульства», боротьби з ухилами в партії, і т. д., і т. д.

Большевизм є одержимий дурійкою переслідування. Чується стало кимсь або чимсь zagrożений. Все це створює серед людности виїмковий психічний стан. І чиж дивно, що в цім стані перебуває й молодь? Чиж дивно, що молодь, яка тільки й чує, що про «кампанії» та «фронти», про «ударні бригади» та перегони отих бригад чи фабрик; молодь, якою безнастанно затикають різні діри, «прориви» совітського «будівництва», яку змушують — хоч кров з носа — «дагнать і перегнать Європу», що ця молодь піддається тій атмосфері, наскрізь пересякнутій спортивно-воєнним духом, атмосфері змагання й боротьби. Деінде — зауважає німецький обсерватор — буває перемиря, етапи, де можна відпочати. В Росії-ж — вічний бивак. «В Росії день і ніч є воєнний стан, ні етапів, ні запілля, жадного морального відпруження. Кождий є щодня й щочаси на фронті. А цілий фронт є під (дійсним або уроєним) обстрілом тяж-

кої ворожої артилерії, вимагаючи нелюдського напруження нервів і сил*).

Які вимоги ставляє таке життя до молоді? Передусім вимогу суворої дисципліни і сліпого послуху. По друге потребу в людях діла, що паляться до чину, які живуть небезпечним, активним, не споглядавчим життям. Безплідні й трагікомічні мудрування російської передвоєнної інтелігенції під самоваром над «сміслом жізні» — не в моді у комсомольців. Правда, вони багато дискутують — віддаючи данину загальноросійському балакунству — можуть говорити на всякі теми і на всі питання мають готову відповідь («с марксістской точки зренія»). Але всі оті хитромудрощі — це схолястика нової комуністичної віри. Наука комуністична є в ще більшій стопні «служничка (большевицької) теології», аніж була служничкою католицької теології середновічна європейська наука. Доґми, «святе письмо», старий і новий Заповіт, Маркс і Ленін, — в усіх спорах лишалися незахитаними, в них віряться без застережень. І ані тітли, ніже тої коми не могло бути фальшивих в комуністичнім Талмуді. Лише доґму, в яку вірилося, треба було крім того «довести» розумово, а відповідь на ті розумовання була напередозначена. Колиж випадала інакше, то схибленим проголошувався, очевидно, заблуканий розум, а ніколи незмінна доґма.

Хтож впадає у ересь («уклон»), для того була «стенка», як колись кострище. Людські відношення й світ ставали незвичайно ясними крізь червоні окуляри нової доґми. Хтої визнавав, не мав сумнівів, думав простолінійно й примітивно, маючи за те щасливе почуття людини, яка розв'язала всі житеві загадки. Коли я читаю постанови совітських робітників (оскільки не вимушені), жадаючи кари смерті для того чи іншого «саботажника», підсудного Чека, мені пригадується бабуся, що підкладала патички до кострища Івана Гуса...

З цієї доґми повстав свій міт — про який пише той самий Менерт, легенда про створення світу і людей. Спершу був передсвітний хаос капіталізму й визиску. Потім прийшов Маркс-предтеча «Іліча», а за ним і сам «визволитель». Завдяки посвяті богоносного пролетаряту всеросійського, капіталістичні «врата адові» виважено і хаос переможено. Нова «нагірна проповідь» дала світові новий закон — закон «пятилітки», закон всевизволяючої машини. Вчити того закону всі народи є обов'язок червоних «апостолів»: «шедше убо научайте всі язики». Аж прийде другий Месія, світова революція, коли Москва приказуватиме цілому світові. Я говорив з деякими з них, що вийшли з тої школи. Трима-

1) Klaus Mehnert. Die Jugend in Sowjet-Russland, S. Fischer Vg Berlin 1932.

ються задиркувато, говорять з незрушимою певністю себе, яка не покине їх, хоч стануть еретиками. Ніби носять з собою писану торбу мудрощів. А головно, нічого в них нема з тої самокритики, самогриження, мук совісти, морального самобичовання або самоопльовання й тужливої непевності російських інтелігентів передреволюційної доби. Трохи виідеалізовано пише про них совітський автор: «є це нове плем'я, героїчне в гульні, здібне тверезо вчитися і бадьоро голодувати, переходити від кулеметів до підручників і навпаки; плем'я, що голосно регочеться в цирках, не знає слез, ані закоханости та замість старим мистецтвам, віддане точним наукам, спорту і кі ну*»), певне обраного шляху.

Знайти цей шлях помагає їм їх месіянська ідея, ідея вибраности, історичного післаництва російського пролетаря. Він, цей пролетарят, цей богоносний нарід має на свій образ і подіб'є перерізбити всі інші народи. У Гладкова питається молодий комуніст в учительки, чи Мурини колись стануть білими? Та поясняє, що ледві колись до того дійде, бо на заваді й підсоння і властивости раси. Але комсомалець не вгамовується: Що? Що за властивости? З марксистської точки це походить від капіталістичного гнету. В комуні не буде жадної ріжниць, всі будуть однокольорові. Дисципліни бракує їм, отим чорномазим! (**).

І з цього нема що сміятися. Так думають і Сталін і Молотов і інші. Щоб усі були одної фарби! — червоної, ось зміст того месіянства, яким надихані комсомолці і яке нічим не ріжниться від колишнього царського. А за тою вірою в себе — стояли величезні простори російської імперії, віра в силу квадратних кілометрів, числа, оте «зелене пятно» на географічній мапі від Петербургу до Владивостоку, яке не перестає хвилювати й досі кожного Москаля, незалежно від переконань політичних, вироблюючи неоправдане почуття вищости над іншими народами. Цим хмелем грандіозности, простору і перенялася комуністична молодь. Що ця «грандіозність» нагадує величезність Росії Миколи І-го перед Севастопольським погромом, молодь про це не думає, бо не знає історії. Бо комсомольська молодь росте безкритичною, або бодай убраною в шори. Ці шори дозволяють їй, не оглядаючись на боки, не бачити часом незначних перешкод, перед якими інакшеб завернула і йти в раз приписанім маршруті.

Мабуть з браку дисципліни внутрішньої потребує рос. молодь дисципліни зовнішньої, якої їй, зрештою, ніколи не жалував царат: ні білий, ні червоний. Герой роману «Рвач».

*) І. Еренбург, Рвач, роман, Париж 1925, ст. 271.

**) Ost-Europa. 1932. V. Berlin,

бувний комсомолец Михайло, тинявся без цілі по «союзу», аж поки не забрали його до війська. І от, машеруючи поруч з іншими, Михайло «п'янів від луни (солдацьких) кроків. Його, правда, «змусили воювати, але за те дозволили не думати, і наш герой високо цинив отой своерідний привілей. Він розкошував своєю внутрішню безвідповідальністю... Ще Хорват Юрій Крижанич зауважив цю рису московської вдачі. В полов. XVII в. писав він: «казенна дума есть один із найпотребнейших промислов для словянсково народа... Ібо нашого народа люди суть косного разума і неудобно самі что видумают, аще ім ся не покажет». От таке «казьонне думання» комунізму приймає російська вдача. Ділає тоді вона зпід палки, але може багато витримати. Цяж офіційна думка дала й юнакам їх етос: нужда велика — читаємо у Менерта — ці цілі далека. Але ми здобудемо її лише в боротьбі проти цілого світу, який нас боїться й ненавидить і який й ми ненавидимо сліпо й завзято.

Ця ксенофобія є одною з головних складових частин большевицького етосу, яким перенята й комуністична молодь. А іншими частинами є: бажання боротьби, жертвенність, безпощадне нищення дезертерів, і — як в кожній свіжій релігії — погорда до земських благ, виросла на тлі старомосковської нехлйности і некультурности. Чесноти комсомольця — обов'язок і самопосвята (в офіційній інтерпретації). Свободаж, справедливість — це буржуйські забобони. Таким забобоном є і любов. У Гумілевського (в «Собачій вулиці») каже герой Хорохорін, що любов — це люксус, заняття для ситих, шкідливе для «справи пролетаряту». Правда, відкидаючи романтику в любови («без черьомухі!»), комсомольці нераз впадають в другу крайність — моральної розперезаности і повного непошановання жінки. Але загальне наставлення їх до цієї проблеми — усунути з центрального місця в життю любов, якій підпорядковується все інше, має в собі щось з аскетизму нових релігій і з самоконтролі Англієця. Англієць, який чується занадто закоханий, грає дві години в теніс і знова є «ол райт». Місце спорту у комсомольця займає якась ударна кампанія.

Дух ксенофобії, догматизму, агресивного месіянства, жадного чину активізму, позбавленої сентиментів неперемінливості в засобах і сектярського туподумства й тіснозорства, ось в яким дусі стремлять виховати свою зміну варти большевики.

Чий погляд совгається по поверхні зявищ, той побачить в цій молоді лише силу руйнуючу. Рація, коли матимемо на увазі відношення большевізму до західної культури і до України. Руїницькою показалася большевицька

ідея — в економічному відношенні — і в самій Росії. Але — з точки погляду російського націоналізму ця доктрина дала багато для нього позитивного. Смішно думати, що большевизм знищив ідею вітчизни, авторитету, церкви, патріотизму, що знищив романтику й містику, якими ті ідеї оточувані в інших країнах. Він не знищив ці ідеї й почування, лише надав їм іншого змісту. Поняття «буржуазного атеїзму» заступило поняття «атеїзму пролетарського». Так що коли давніше пролетар «не мав вітчизни», то тепер — як розяснив Сталін — не тільки її мав, але й боронити — хоч-не-хоч — мусів. Привернули большевики й авторитет власности (права своєї, «колективізованої»), назвавши її як за царату, «священною і неприкасаєною», караючи за замах на неї страшніше як «самодержавя». Привернули вони й авторитет влади, під маскою ленінізму загостривши у молоді почуття патріотизму, колись проскрібоване. Проповідується нібито ненависть до «буржуазної Європи», але маса в нюансах доктрини не визнається і просто ненавидить расовою, не класовою злобою Француза й Британця, як за царату «Німчуру» й «Япошку»... «Крепнет родина наша» віршує Демян Бедний, гордий з уронених успіхів своєї «родини», вітчизни, не кляси... Всі почування, якими тримається в купі суспільний організм, недовіря до чужих колективів, привязання до свого, хоч і під маскою комунізму, плекаються серед молоді большевизмом.

Навіть більше! Ота зматеріялізована й твереза молодь зовсім не позбавлена того почуття містицизму й романтики, якими, для скріплення, огортається ідеї, що тримають укупі суспільство. В передмові до виданої по німецьки «Історії рос. комун. партії», пише Зінофев: «Історія хотіла, щоб російська ком. партія стала зброєю людського поступу». Поставте замість «історія» — «провидіння», і маєте містику найчистішої води... В «Кіев. Мислі» на весні 1917 р. знаходимо статтю некого Яблочкова, який описує вражіння від засідання «Совета солдатських депутатів». Містичне захоплення неофіта-соціаліста перед собором нової комуністичної церкви підноситься до того ступеня, що йому вбачаються над головою членів конгресу — вогненні язички, які, додає наївний автор, доти «були для нього лише легендою».*).

Так як той божевільний Яблочков, відчували й інші, відчував А. Блок, який на чолі машеруючого большевизму блюзнірчо поставив постать Христа... Так відчувають і багато з комуністичної молоді, вбираючи адорацію Леніна

*) „Евраз. Временник“, кн. IV, Евраз. Книгоизд. Берлін 1925, ст. 201, прим.

в усі атрибути релігійного культу, уряджуючи «ленінські уголки» замість кутка з іконами. Рундт в своїй книзі про Світи пише: «Совітська дитина думає механічно і матеріялістично, мріє про фабрик й трактори, не мріє сентиментально, але мріє»^{*)} як сільська бабуся про царство небесне, — про вік машини.

Подібно й романтика незмірно скріплює привязання молодих большевиків до доктрини. Помилвсяб той, хтоб думав, що большевизм приніс смерть романтиці. Навпаки! На однім зїзді Комсомолу казав Бухарін: «Ми маємо звертатися не тільки до мозку. Бо заким людина почне щось розуміти, мусить вона то відчутти». А в постановах Зїзду читаємо: «Для виховання молоді треба вихіснувати цілий романтично-революційний матеріал, підземну роботу перед революцією, горожанську війну, Чека, революційні чини робітників і червоної армії. А передусім треба створити літературу, якаб в пориваючій формі звеличувала соціалістичний ідеал. Буржуазного Шерлока Голмса треба заступити червоним Шерлоком Голмсом, а революційна романтика повинна закасувати буржуазну (цит. за Менертом, ст. 71). Я гадаю, що многих з українських «пролетарських» письменників потягнула до большевизму власне отая романтика...

Отже, замість буржуазної романтики — пролетарська, замість православних ікон — ленінські уголки, замість Саровського чудотворця — мавзолей Іліча, замість Св. Письма — «Капітал», замість «буржуазного» — пролетарське отечество, все як перед тим. А над всім — прастара містика народу-визволителя і пана над Європою, Азією і світом... Такі психічні рамки, в які большевики вправляють свою молодь — терором фізичним і терором отого «казьонного думання», якими викликають в цілім народі хоробливий стан хронічної революційної гистерії, щоби зробити з тої молоді — штурмовий батальон оборонців нової віри, башибузиків нового каліфа...

Чи ту мету удасться їм осягнути? Чи удасться виховати покоління своїх ідеалістів? Чи їх запал є творчий?

В перші роки по революції ентузіязм та ідейність комуністичних башибузиків були сильніші. Тепер запал ослаб. Героїчна доба відшуміла, прийшли будні революції, нудні, страшні, безпросвітні. Прийшли сумнів і розчаровання. Під їх впливом спідлився М. Горький, застрілився Йоффе, застрілився Єсенін, застрілився Маяковський, повстала третя еміграція дезертерів большевизму, «невозвращенців» (Дмитрієвський, Бесідовський і ін.). Ворохобна дійсність не укладалася в ідіотичну схему, політика партії почала

*) „Sowiety tworzą nowego człowieka“.

зигагувати, партійна молодь, від якої нині нагло жадалося того, за що вчора посилалося на Соловки і навпаки, — дезорієнтувалася і деморалізувалася. Маса ідейників скінчила на заслання або ще гірше, серед партії і комсомолу повстало шкурництво, карєровництво, донощитство, — огорнене густою хмарою хамства, і сваволею ГПУ, яке вдиралося в душу, мозок і серце, наказуючи що маєте думати, що любити, як вірувати. Мимо партійного дурману мусить та молодь бачити жахливий образ совітської дійсности, особливо ж разячу неспівмірність задумів і вислідів. От як її малює Еренбург: «Вагони паперу, записаного фантастами... Життя в них нарисоване, мало цілу принаду приверненого раю. »Палаці праці« і »палаці мистецтва« пнялися там до неба майже в кожній дільниці... Скільки хитромудрих начерків і плянів, скільки десятизначних цифр, скільки садів на дахах і електричних вентиляторів! Музики обіцяли в найближчійм майбутнім виконання на фабричних гудках нових рапсодій. Педагоги вже бачили всіх дітей, як вони бавилися в »палаці дитини«... Лікарі дбайливо посилали всіх в кримські »доми відпочинку«... Були тут і проекти сигналізування на червоний Марс і т. п. І це все призначалося для якоїсь Демієвки, де нема не лише палаців, але й порядної кам'яниці з водопроводом і каналізацією; де очі прохожого завважають, замість проєктованих квітників, хлопчика зупиненого в підозрілій позі під сакраментальним всеросійським благанням: »зупинятися забороняється« (»Рвач«)...

Бачив це Еренбург, бачила і молодь; бачила, що в країні, де кожний говорить про працю, населення живе в бруді, в холоді і в голоді. Але — каже Дрейзер — хоч совітський робітник все те й бачив, хоч і працював він незмірно гірше від європейського, всеж »він був переконаний в тім, що працює так само добре, як кожний інший«*). Він бачив, що з цілої метушні виходить ка-зна-що, але — вірив, що винна не система, лише — »буржуазні шкідники«. Вірив, в цім уся суть! Чеський проф. Славік оповідає про робітника, якого спіткав у Москві і який три місяці не бачив мяса. »Колиб — кавав той — я не вірив, що буде краще, я повинен би був зараз кинутися у Москву — ріку«**). ... Коли віра у большевицьке »краще« остаточно заломиться, коли молодь побачить, що скостеніла й видохлася доктрина, робітник совітський може й не кинеться у Москву-ріку, а покидає туди партійних Перунів. Вже тепер на чолі бунтів, страйків і »банд« в ССРСР. стоять комсомольці. Три чверти в'язнів тюремних — це молодь совітська, недавно ЦКВКП видав острій розпорядок про чистку.

*) Th. Dreiser, Sowietrussland, P. Jolny Vg, Berlin 1929.

***) Посл, Нов., 1932, 29 IX.

Комсомолу, занепокосений, що «клясовий ворог проникнув в ряди авангарди підростаючого покоління» («Правда», 29. XI.), процес Спілки Визвол. України в Харкові викрив істновання ворожих Совітам організацій молоді на Україні. Ворожа большевикам і нова армія безпритульних, повсталала по свіжій «розкулаченню» двох мільонів селян. Зрештою, нема нічого в тім дивного, бо коли з єзуїтських шкіл могли вийти Вольтер і яacobінці, то можуть вийти і завзяті вороги совітського режиму з большевицьких педагогічних церков. Отже, дійти до відпаду молоді від большевизму може. Але коли й дійде, коли в головах молоді, розбитої об тяжкий мур дійсности дозріє інша ідеологія, коли й большевизм впаде, то всеж ця молодь, що обернеться в дорослих, багато де в чому різнитиметься від «батьків». Фільософія тої молоді, сформована не так большевизмом, як загостреними умовами істновання, позбудеться безплідного чеховського гуманітаризму. Фільософія та буде така, як її сформулював коротко й влучно К. Рябцов (з роману Огньова — «Дневник Кості Рябцова»): «З політнауки виникає, що нема жадного добра й зла, що все залежить від економічних відносин, поняттяж добра й зла — це ідеалізм. Я, наприклад, уважаю, що я ані добрий, ані злий. Коли я наїджений, то я добрий, а коли голодний — то злий; коли ж хто мене зачепить, то можу вибити, ось і все!».

З такою фільософією, нераз варварською, нераз просто хамською, заправленою великою міркою російського шовінізму і житевої безоглядности, на тлі мішанини жорсткого егоїзму і романтичного містицизму — з цією фільософією покоління, що виростає з теперішньої большевицької молоді, доведеться колись мати діло нашій молоді. Менерт, прихильник Совітів, пише: «Ще вони (та молодь) не взяли в руки меч. Та коли пощастить сполучити їх фанатизм, їх очайдушність, їх погорду життя й земних благ, — з західною технікою війни (як вони про це мріють), тоді перед нами відслоняться нерозгадані перспективи».

Ті перспективи вже відслонилися для нас. І коли ми хочемо успішно з большевизмом боротися, зломити його силу або силу вийшлої з нього майбутньої Росії, мусимо собі упритомнити, на чім та сила полягає. На російській політиці на Україні пізнаємо її. Підставою цієї політики є емоція. Істнує вона, бажання, потреби групи, які хочеться заспокоїти. Потім — видумується їх теоретичне обґрунтування, ідейне усправедливлення, а ворогів тих своїх інтересів тоді вже легше п'янується як ворогів якоїсь взнеслої ідеї, як контрреволюціонерів, буржуїв і пр.: з марксистської точки погляду. «Заким людина зачне щось розуміти, казав Бухарін, мусить вона то відчути». Костя Рябцов відчув спершу, що є голодний, далі — що злий, а тоді

щойно «зрозумів», що з точки погляду марксизму та інтересів пролетаряту», хлібодайну Україну треба прилучити до голодної Москви. Явище добре знане новітній соціології, яка вчить, що людина не поступає після логічних консеквенцій своїх засад і теорій; бо багато наших вчинків є чини не-логічні, що правдивим рушієм історії є оті півсвідомі емоції, а ніколи теорії. От якраз ті півсвідомі емоції, джерело всіх наших чинів доведені у большевицької молоді до точки кипіння, теоріїж — це річи секундарного значіння. В тім і є сила большевизму.

Тугачевський, що з царського гвардійця став большевицьким генералом, говорив: «Чи не все одно, чи ми увійдемо до Константинополю з православним хрестом чи з червоним прапором?»*). Так мігби сказати і Муравьов, коли ішов в 1917 р. на Київ, такеж наставлення й усіх большевиків: первісним імпульсом є імперіялістичний розгон, який мусить виладоватися, а річчю другорядною — теорія для його усправедливлення.

Тут і лежить відповідь на питання — в чім лежить сила большевизму, яку вщеплюють воці в нове покоління: в загостреній волі накинути себе і свою доктрину цілому оточенню. Не робім собі оман. Большевизмові не йде про розумові контроверзії, про нюанси аграрної програми (як запевняють соціялісти), про якусь формулу роззброєння (як дурачить женецький аеропаг Литвинов), ні про правильне товмачення Маркса: йому йде про щось зовсім инше... Коли 400 літ тому вступали Еспанці до краю Інків, стрівся невеличкий відділ Франческа Пизарра з армією короля Атагвальти. Пизаро рушив до короля в товаристві каплана, що ніс перед собою розп'яття і говорив: «Приходимо в імя Бога, що є найвищим володарем». Король заперечуючо потряс головою і сказав: «Нашим володарем і Богом є сонце». Еспанець відповів: «Правдивий Бог доручив нашому королеві зацікуватися твоїм краєм. Всі мусите його слухати як діти батька!». Атагвальта знова заперечив: «Та країна належить до мене, я одідичив її від предків». Тоді каплан, показуючи королеві Біблію, старався переконати, що вона є єдиним джерелом правди: «про те, що кажу тобі, довідався я з тої книги!». Король сів рукою по книгу, приклав до неї вухо, а тоді, зі словами — «вона нічого не говорить», кинув на землю. Пизаро видобув меч і скричав: «Скараймож тих, що зневажають Бога!». Счинилося пекло, загреміли стріли, покотом кладучи безборонне військо Інків. Син Сонця дістався до неволі**).

Ось образ завойовання Перу Еспанцями і — мутатіс

*) Цит. з споминів про нього в Temps за „Посл. Новост.“ (27. IX. 1932).

**) P. Ganzyński, Pizarro w Peru. „Przeszłość“, maj 1931.

мутандіс — України большевиками. Бачимо, що іде тут про щось важніше від аграрних програм, чи прав рідної мови, іде не про змінне й часове, а про вічне — про боротьбу гатунків... Європа підмінована двома силами: звироднілим гуманітаризмом, що точить європейську суспільність зсередини, і духом євразійських завойовників, що загрожують їй ззовні, як Інкам Іспанія. Зломити той завойовницький дух Сходу можна тільки протиставивши йому рівний йому душевним нап'яттям, але інший змістом дух. На Заході вже голосно лунають подібні перестороги. Навіть в гурті гуманітаристів. Кожда культура — кажуть там — має течії високого нап'яття й вона намагається привести їх до стану нижчого нап'яття — релігією, моралю, гуманістичністю, звичаями. Вона соромиться їх трохи, отих стихійних сил, називаючи їх злими. Але ось вони вибухли по війні, коли аксіомою стало, що Бог завше по боці сильніших батальйонів, що агресивність грає велику роль в життєвій успісі, що безоглядність поплачується... І тут встає дилема: в якій жеж науці виховувати діти? Розвивати інстинкт безжурного життя чи змагання? Доброго чи злого? Ріжко випадають відповіді на це, але не одна з них звучить, маючи на увазі большевизм, як у того Менерта: «чиж, з другого боку, сміємо ми робити наших дітей ягнятами, коли сусід виховує своїх на вовків?»^{*)}.

На таких вовків власне виховує своїх вовченят большевизм. Хто читав напр. статі про Україну Троцького, чи Затонського, той знає, скільки затятої погорди було там до «хохла», до цієї парії, як до чогось меншwartного, яким рядити покликана вища верства большевиків. Ця пристрасть і нехлебний інстинкт групи, свідомої своїх — або присвоєних собі — прав, вказувала большевизмові й його політику на Україні, і його програму щодо нас, — програму підбою. Бажання панувати було їх непомильним компасом, а з ним в руці ніколи не дали вони себе зпантеличити прекрасним теоріям, недогідним їм.

І як раз цього не хочуть зрозуміти наші розсудні люди! Вони кажуть: тільки без афектів, тільки не фанатизм, лиш холодний, здоровий розум, сим побідиши! Але лише «пристрасти твердо приковують нашу увагу до предмету нашого пожадання, дозволяють розглядати його у формах, незнаних иншим, пізнати річ і заняти до неї виразне становище. Здоровий розум? Певно, але не в борбі з большевизмом. »В звичайних обставинах, в річах, які щоб їх добре бачити, встане глядіти байдужими очима, людина здорового розуму не помилиться. Деж у грі складніші питання, де треба зусилля і напруженої уваги, щоби

*) Berlin, Tagblatt, 7. XI. 1932.

збагнути правду, — людина здорового розуму є сліпа**). Такими «сліпими» є й наші розсудні люди супроти большевизму: споглядаючи на нього — не як він на нас — байдужими очима, не ненавидячи його пристрасно, ані не люблячи також того, що він руйнує у нас, наші розсудні люди не могли й зглибити істоти большевизму ані ідейно супротиставитися йому, і тому печать безплідності лежить на їх програмах. Одні з них — апелюють до міжнародної солідарності трудящих, але мертвий їх інстинкт самозбереження і тому неживий їх програм. Це ті, що сидять в 2-м інтернаціоналі, якого Викон. Комітет в маю мин. року остро осудив всяку сепаратистичну акцію проти большевицької Москви***). . . . Другі знова кажуть, що треба здусити в собі обурення і гнів в серці і холодним розумом признати, що російська імперія — цеж «наша імперія», бо є на світі Зелений Клин і, здається, вільні землі в калмицьких степах. Але їх душа, розіджена прийнятим ними старим москвофільством не здібна вже самостійно відчувати, ні незалежно думати їх думка. Треті про монархізм говорять, про гетмана і лицарство — великих слів, велику силу (без змісту). Але доктрина їх, яка нібито потрафить знищити в наших серцях большевизм, радить розв'язувати наші з ним відносини — «не в матеріяльній площині грубої сили», лиш — «обернути ворога в друга». Напевно, це дуже шляхотні люди, але люди з подібною психікою не сміють бавитися в політику, а хіба — в Йо-Йо. В кождім разі не думати, що знайшли духову відтуту на большевизм. Розсудні люди кажуть: тільки без романтики й ксенофобії! Те саме казали нам і большевики. Але тут сталося чудо. Як лиш позбулися ми отих романтик і шовінізмів, як побачили, що зробили це на те, аби засвоїти — чужі шовінізм і романтику! Бо кожда суспільність, щоб не розпастися, як діжка обручів, потребує міцних почувань, що тримають ту суспільність у купі: не власних, то чужих. Без ксенофобії? Добре, сказали розсудні комуністи українські Шахрай і Мазляк і освідчилися: «Ми любимо Росію (на першій місці! — Д. Д.) і Україну, любимо так, як любиться свою матір. В них ми любимо всю людскість***)». Отже, слава! ксенофобії й шовінізму визбулося і засвоїлося любов до «всеї людскости!» Коли нагло показалося, що з тої «всеї людскости» треба виключити: капіталістичну Європу, буржуазну Україну (від покликання Варягів аж до приходу Леніна до Києва), соціяліста Мак Дональда і Шайдемана, Кавтського і Адлера — всіх і вся, опріч Москви та жменьки її прихильників. Її лиш треба любити, а решту

***) Helvetius Traite de l' Esprit, D. III. Ch. VII, D. IV. Ch. XII.

****) „Соціяль-Демократ“, Подєбриди, 1932, X.

**) С. Мазлах і В. Шахрай: До хвилі, Саратов 1919. ст. 101. —

«всієї людскости» — ненавидіти сатанською ненавистю. Отже, ксенофобію, диктовану інтересами тої (української) етнічної а навіть клясової групи, до якої належав Шахрай — виклялося, натомісьць засвоєно не релігію всесвітньої любови, а — иншу ксенофобію, повсталу в інтересах чужої (російської) групи, ксенофобію, що йшла на скріплення чужого колективу. Так скінчився «шахрайський» флірт з «всією людскістю», *made in Moscow*.

Такий сам гокус-покус стався і з романтикою. Скількиж то зневаг зазнала наша староукраїнська романтика історична з боку «пролетарських» письменників і соціалістичної преси! І то тільки на те, щоби прийняти тезу Бухаріна про потребу пролетарської романтики. Верби, став, степ, де під білою березою козаченька вбито, романтичний степ Гоголя і поетично-трагічний степ князя Ігоря — все це проклялося як непотрібну «ненько-шароварницьку» контрреволюційну романтику. А щож зявилося натомісьць? Босяцькі «частушки», російський хуліган у Єсеніна, Волга і Стенка Разин (або Чека у Сосюри) — це у наших комуністів, а у радикалів — романтика російських цареубійців, майбутніх Альб і Геслерів московських на Україні... Так, ідучи за намовами розсудних людей знищили ми у себе романтику, аби заступити її чужою. Так, за намовою «холодного розуму», позбулися ми «забобонів», подиктованих «нездоровим чуттям», які мов кільчастим дротом хоронили нас від перепачковання — під фальшивим прапором інтернаціоналізму і «культуристичности» — чужих, розкладових ідей.

Бувший большевик Дмитрієвській пише: «з поверхні нашої країни змивається марксизм. Тріщить і починає валитися будова компартії. Люди революції починають чути ся Москалями і націоналістами»... Коли цей процес стане фактом, хотів би я бачити обличчя наших «інтернаціоналістів» і «культурних» людей, які в ім'я соціалізму і культури помогли будувати на Україні третю націоналістичну Росію, а в душах молодого покоління забивали всякий «шовіністичний» афект, який до тої «третьої» міг би не допустити; забивали глибокий емотивний елемент нашої психіки, який просвіщає й сталить розум, зміцнює переконання і відпорну силу.

Що криється за тою проповідю, що конфлікт з большевизмом не маємо ставляти в площину «грубої матеріальної сили» або на шлях збудження «некультурних» шовіністичних інстинктів, що той конфлікт дасться полагодити або пресображення самих большевиків (віра Шахрая, Вин-пресображенням Росії (віра в хліборобську Росію гетманців), або пресображення самих большевиків (віра Шахрая, Вин-ниченка і де яких галицьких радників)? За цією проповідю

криється закорінений у нас культ вигоди; віра, що з Піза-рами або їх наступниками можна до чогось договоритися, засісти до округлого столу. Не тому хочуть розсудні люди сісти до округлого столу, що уважають розбудження тих інстинктів за шкідливе, а тому уважають їх шкідливими, що хочуть за стіл — або хочби й під стіл — сісти, хочуть відпочити, тому що люблять вигоду.

Коли говорю про «пристрасти» в сенсі, який їм надавав Гельзецій, не маю на думці «геніїв», які уважають, що в політиці так, як де-хто думає в малярстві — для створення чогось потрібний лише запал без довгої, мозольної праці над собою, без культури духа. Говорю про інших, тих людей афекту, які, як Лютер, Руссо, були видатними ерудитами, говорю про тих, що подібно якобинцям є прекрасними знавцями історії. Говорю, що не треба мішати ці два ґатунки, як це залюбки роблять розсудні люди, які не так перших, як особливо других ненавидять.

Не про культурність чи некультурність іде тут, а про свідомість засадничої суперечності своєї думки з іншою, ту, яку мали — супроти нас — большевики, і якій не дають викристалізуватися у нас розсудні люди, п'януючи оті немилі їм афекта й «пристрасти».

Християнові Раковському пропонували в 1917 р. Україні — «з щирим серцем» дати Росії і цукор і хліб, аби лиш їм дозволили лишитися самостійними. Але всемогучий комісар відповів: «Наївно булоб думати, що російська совітська влада продасть своє первородство за миску сочовиці, хоч би ця миска була повна цукру та хліба»^{*)}. Хто говорив так, той не знав культу вигоди, той думав про що інше. Подібно як Матсуока, японський делегат до Ліги Народів, що в справі Манчжурії, казав большевикам в Москві: «всі ваші гарні слова не заспокоюють наш нарід, нас переконують лише факти», а факти для Японця — це, що «розбудова (в ССРСР) важкого промислу — означає приготування до війни... Запобігти їй — це зайняти Манчжурію, а тому «колиб навіть всі сили обрушилися на нас, ми всеж ставлятимемо опір»^{**)}. Цих большевицьких «фактів», зроджених їх пасією панування — які бачили Японці, не бачуть у нас, лиш чують їх «гарні слова» і даються звести ним, бо щоб бачити «факти», треба — як той Японець — дивитися на них очима непомильної пасії, а не «здорового розуму», який виявлює думку і, як каже Гельзецій — в розв'язанню великих питань є «сліпий».

І у Троцького, і у Матсуоки є та свідомість неминучого конфлікту, що дає глибоко-емотивне відношення до світу і, яке бажають знищити у нас розсудні люде, аби сівши за стіл — опинитися під ним.

*) С. Мавлах і В. Шах-рай, цят. твір.

***) Інтерв'ю в „Послед. Нов.“, 1932. 6. XII.

Автор «Зєдинених держав Східної Європи» колєсь писав: «Національна політика — це передусім питання хліба і масла, землі і хати, харчів і зарібків, служби і посад, кольонізації та еміграції». А хто думає передусім про це, той якраз думає про «миску сочовиці», яку відкинули большевики аби не продати за неї свої «права первородства». Хто думає так, той погодиться і з червоною плахтою на Святій Софії, коли большевики — ані за цукор, ні за хліб — не хотіли погодитися з тризубом у Києві. Хто думає так, для того серп і молот чи тризуб — питання тактики, а упиратися при них — значить бути фанатиком і відвертати увагу від справи «харчів і зарібків». Та з противниками типу Раковського розсудні люди не дадуть собі ради, навіть з своєї «сочевичної» точки погляду не матимуть рації. Там, де ступить нога червоного Пизара з його Біблією — щезне все: наша хата — стане його хатою, наш хліб — його хлібом, наша земля — його землею, його святі книги — нашими. Там кінчиться мудрість сторонників «округлого столу» як тих Франкових Жидів, для яких «слова про обіцяний край» були «казка», для яких «мясо стад їх і масло і сир» — є «найвищя ласка».

А коли це наступає, противники «шовінізму» і «нетолеранції» заламують руки і питають:

„Коли з усіх сторін, з усіх усюдів
Мов з нетрів звір виходить злість на жир,
А люта злоба нащить і троюдить
Всіх проти всіх...
Нам..., що нам робити?»

і відповідають:

... не знаю, брате,
хіба одно скажу: перетрєвати.

Але дійсність не перетрєвати, особливо большевицьку, вона все поставить нас перед великими рішеннями.

В большевицькім племені воскресла стара Москва, не Москва Обломова і Чехова, лише перших Іванів, які вогнем і мечем корили собі Новгород і Псков, які едали в собі азіяцьку хитрість і жорстокість зі старомосковським сном про Третій Рим. Певна себе, своєї вищости, іраціональна сила, яка все пхала Гипербореїв на сплячий в сонці, лівий, полудневий степ. І з тим племям, з його ідеєю хочуть боротися у нас, не протиставлючи їй нічого рівновартного своєю інтензивністю, забиваючи — як прояв анархизму — самий інстинкт опору, навіть роблячи анархистом єдиного великого, хто цей інстинкт плекав — Шевченка, або загортаючись в тогу скарґ і жалю на дикі часи «лютої злости».

Як далеке це наставлення розсудних людей від світогляду нової Європи, яка вже кличе до порядку денного своїх дезертерів — Ромен Роляна, Шарля Жида, Айнштайна і інших. Як далеке це наставлення від наставлення придніпрянських мас, що безпосередно з большевизмом стикаються. В одному тижневику читаємо оповідання втікача з Савітів. Зустрічі і розмови з блукаючими, голодними селянами з України в вагонах.

»На тій неділі постягували чотирьох здохлих коней, щоб відставити на мило, так вночі розібрали й зіли... Пообідалися он, та й попухли. Звісно — здохлятина.

Та чого там! — втручається його сусіда, я сам їв, так не треба тобі поросята з хрінном... То вони, може, газет обчиталися та й попухли.«.

Другий образок: »Як тебе звуть? — Леся. — Чи не Українка, часом? — Уклаїнка, стверджує мала не надумуючись. — А де твій батько? — Білих ведмедів пасе« (це так про Соловки!). Третій: »трьох молодих селян. Кажу їм, що був колись в їх селі, питаю чи дуже тепер погано? — Чого там погано! — голод та й годі, — відповідає кремезний чорнявий чоловік і відразу відчувається весела вдача степовика, жартуючого в лиху годину. — Ти, братику, тепер Добро-Велички не пізнав би... Столишній город та й годі! Ні тобі пісень ніхто не заспіває, ні собака не загавкає, ні кітка через дорогу не перебіжить, — усе поїли! А як ще коней поїмо, то один одного почнемо... Я, так на Івана націлювся, — бач який жирний!, киває він у бік хворобливо спухлого хлопця. Той усміхається«*).

Чимсь давно знайомим і тепер затраченим віє від цього гумору... Сотник Кованько, мучений в катівні Його Царського Пресвітлого Величства, каже до теж катованого священника Святойла: »Отче Йване, якож московська пужка солодка! Купимо її жінкам до дому на гостинець«!

Оті Кованьки XVIII. і XX. віку могли опинитися під возом, але не будучи людьми »здорового розуму«, не ломилися душевно, не давали себе баламутити ні »гарним словам«, ні тероризувати »пужкам московським«, Соловками чи голодом, тверезо дивлячись на світ. Правда, скільки в цім світовідчужанні отих людей-аристократичного героїзму і затятої гордості, яка ніколи не знижується до скарг і нарікань на »люту злобу«, що заповонила світ? Правда, як цей їх сміх нагадує регіт Рабле чи Котлярєвського, або ще краще — шибеничний гумор Уленшпігля? Ці люди з породи тих, що вірять тільки у »факти«, а не в преображення людскости, це стихія, яка в XVII. віці гукала: »а й той, хто на Москві сидить, від мене не відси-

*) „Неділя“, 1932, 3. VII.

диться!» Це та фанатична, уперта в біді стихія, яку ніщо не зломить психічно, стихія, перед якою відступав Ленін і, мов ведмідь на розпеченій блясі, танцює Сталін, стихія, що підмінувала царат і підмінює большевизм, стихія, у якої воля до життя виростає не з розумових доктрин, лиш з найінтимніших глибин підсвідомого. З неїж віє дух, рівновартний тому, що зростає в большевицькій молоді.

Бо протиставитися тій молоді можна — уживу прекрасних слів В. Зомбарта — коли жити не теоріями, а почуваннями, «відчути своє оточення, як щось живуче, знайти зрозуміння для того, що виростало органічно, пізнати світ не розумом, а кров'ю», протиставити «інстинкт-розумові, світовідчуття-поняттю». Бо «інтелектуалізм — це пласкокорінник, він ніколи й ніде не проникає в глибини річей, ні в глибини душі*». Жити здібний лиш той, чия житєва мудрість виникає з того зомбартового «інстинкту», звідки виростають не тільки проскрибовані розсудними людьми «фанатизми», але й ясна думка; звідки виростає безмотивне, чутєве заперечення всього, що забирає нам сонце і не дає пнутися вгору.

З тих глибин може лише повстати сила, яка зломить нову варту большевизму, не з деклямацій бездушних педантів, що в ім'я доктрини — забувають життя.

Богдан Галайчук.

Культура низів, чи культура верхів? I.

Майже у всіх суспільностей, розвивалася духовна культура приблизно тим самим способом. Коли якесь середовище осягає настільки високий рівень, що заспокоїть свої перші потреби, спрямовує свою інтелігенцію в новім напрямі: щоб те життя зробити кращим та вигіднішим, при чім не лише матеріальне оточення примінюється до вимог вигоди та естетички, але й форми життя. Людина старається постійно і як найвигідніше уложити своє відношення до родини та осіб з якими стрічається, щоб оминуть непорозумінь та немилих вражінь, і в тій самій цілі шукає як найкращих форм для постійних функцій, які виконує в товаристві інших людей.

Як функція тих двох чинників: вимог духа та умовин життя, повстає культура життя — нищий степєнь духової

*) W. Sombart, Die Juden u. das Wirtschaftsleben, Leipzig 1911, s. 319 і дальші.